

Date: 29th April-2026

**BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA BADIY MATN BILAN ISHLASHNING
SAMARALI METOD VA USULLARI**

Raximova Ziyodaxon Saloxidin qizi

Andijon davlat pedagogika instituti, Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida badiiy matn bilan ishlashning samarali metod va usullari yoritilgan. O‘quvchilarning o‘qib tushunish malakasi, nutqiy faolligi, badiiy tafakkuri va mustaqil fikrlashini rivojlantirishda badiiy matnning o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, ifodali o‘qish, savol-javob, qayta hikoyalash, rollarga bo‘lib o‘qish, qiyosiy tahlil, rasm asosida ishlash va ijodiy topshiriqlar kabi metodlarning amaliy ahamiyati ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, badiiy matn, o‘qish savodxonligi, ifodali o‘qish, qayta hikoyalash, savol-javob, ijodiy topshiriq, matn tahlili, nutqni rivojlantirish, o‘quvchi faolligi.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi bolaning o‘qish madaniyati, nutqi, dunyoqarashi va estetik didi shakllanadigan eng muhim davr hisoblanadi. Aynan shu davrda o‘quvchi matnni faqat o‘qishni emas, balki uni tushunishni, his qilishni va unga munosabat bildirishni ham o‘rganadi. Shu sababli badiiy matn bilan ishlash boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining eng muhim metodik vazifalaridan biri sanaladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida badiiy asarlar ustida ishlash o‘quvchilarning badiiy tafakkuri va dunyoqarashini o‘stirishda muhim omil ekani alohida ta‘kidlanadi. Zamonaviy metodik maqolalarda badiiy matn asosida ijodiy tafakkurni shakllantirish, matnni anglash va interfaol metodlardan foydalanish samarali natija berishi qayd etilgan.

Boshlang‘ich ta‘limda badiiy matn bilan ishlashning asosiy maqsadi o‘quvchini ongli o‘qishga, mazmunni tushunishga, qahramonlarga baho berishga va asardan tarbiyaviy xulosa chiqarishga o‘rgatishdan iborat. Bunda o‘quvchi matndagi voqealarni eslab qolish bilangina cheklanib qolmay, ularning sabab-oqibatini tushunishi, obrazlarning xatti-harakatini tahlil qilishi va asarning g‘oyasini sezishi kerak.

Matn ustida ishlashning maqsadi va amaliy ahamiyati haqida yozilgan ishlarda ham bu jarayon o‘quvchilarning fikrlashi, nutqi va mustaqil mushohadasini rivojlantirishga xizmat qilishi ko‘rsatiladi. Matn bilan ishlash o‘quvchini tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki mazmunni anglab, unga o‘z munosabatini bildira oladigan shaxsga aylantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda badiiy matn bilan ishlashning eng muhim usullaridan biri ifodali o‘qishdir. Ifodali o‘qish orqali o‘quvchi matnning ohangi, his-hayajoni, kayfiyati va mazmunini chuqurroq his etadi. Ayniqsa, she‘r, ertak, hikoya va sahnaviy parchalarni ifodali o‘qish bolalarning nutq apparatini faollashtiradi, to‘g‘ri talaffuzni mustahkamlaydi hamda badiiy tilni his qilishga yordam beradi.

Date: 29th April-2026

Menimcha, boshlang'ich ta'limda ifodali o'qish shunchaki ovoz chiqarib o'qish emas. Bu — matnni his qilib o'qish, uning ruhiyatini yetkazish va o'quvchining ichki kechinmasini uyg'otishdir. Agar bola matnni ohang bilan o'qisa, u mazmunni ham tezroq anglaydi.

Savol-javob metodi boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda juda qulay va samarali usullardan biridir. Biroq savollar faqat "kim?", "nima?", "qayerda?" ko'rinishida emas, balki "nega?", "nima uchun?", "siz bo'lsangiz nima qilardingiz?" kabi fikrlashga undovchi shaklda berilishi lozim. Ana shunda o'quvchi voqeani eslab aytish bilan kifoyalanmay, uni tushunishga harakat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida tanqidiy fikrlash qobiliyatini o'stirishga doir ishlarda ham savol-topshiriqlarning o'quvchini mustaqil mulohazaga olib kirishi alohida qayd etilgan. Bu yondashuv badiiy matnni anglashda ayniqsa muhimdir.

Boshlang'ich ta'limda badiiy matn bilan ishlashning an'anaviy, ammo juda samarali usullaridan biri — qayta hikoyalashdir. O'quvchi matnni o'qib bo'lgach, uni o'z so'zlari bilan hikoya qiladi. Bu usul bolaning xotirasini, bog'lanishli nutqini va matnni qay darajada anglaganini namoyon etadi.

Qayta hikoyalashni turli shakllarda tashkil etish mumkin. Masalan, to'liq qayta hikoyalash, qisqartirib hikoyalash, reja asosida hikoyalash, qahramon tilidan hikoyalash yoki rasm asosida hikoyalash. Menimcha, ayniqsa qahramon tilidan hikoyalash usuli boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun juda qiziqarli bo'ladi, chunki bola o'zini asar ichidagi personaj o'rnida tasavvur qiladi.

Badiiy matn bilan ishlashda rollarga bo'lib o'qish metodi o'quvchilarni darsga faol jalb etadi. Ertak, dialogli hikoya yoki kichik sahna ko'rinishlariga boy matnlar rollarga bo'lib o'qilganda bolalar qahramonlarning xarakterini yaxshiroq anglaydilar. Bu usul o'quvchining nutqiy faolligini oshiradi, ifodali o'qishini mustahkamlaydi va matnga qiziqishini kuchaytiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tafakkurini shakllantirishga bag'ishlangan maqolalarda ham interfaol metodlar, jumladan, sahnalashtirish, obrazli tasavvur va faol ijrochilik usullari samarali ekani ko'rsatilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'proq obrazli tafakkurga ega bo'lgani uchun rasm asosida ishlash usuli badiiy matnni anglashda juda katta yordam beradi. O'quvchi matn mazmuniga mos rasmni kuzatadi, voqeani tasvirlaydi, qahramonlarning holatini izohlaydi va shu orqali matnni yaxshiroq tushunadi. Ayniqsa 1–2-sinflarda matn bilan rasmning uyg'unligi o'qish savodxonligini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Rasm asosida ishlash nafaqat matn mazmunini ochishga, balki o'quvchining lug'atini boyitishga ham yordam beradi. Chunki bola ko'rganini so'z bilan ifodalashga harakat qiladi. Bu esa og'zaki nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich ta'limda badiiy matn bilan ishlash ijodiy topshiriqlarsiz to'liq bo'lmaydi. Matnga sarlavha topish, voqeani davom ettirish, yangi yakun o'ylab topish, qahramonga tavsif yozish, sevimli epizodni rasmga tushirish, kichik sahna ko'rinishi

Date: 29th April-2026

yaratish kabi topshiriqlar o'quvchini faollashtiradi. Bunday topshiriqlar bolaning mustaqil fikrlashi va tasavvurini kengaytiradi.

O'qib tushunish malakasini takomillashtirishga bag'ishlangan metodik ishlarda ham matni diqqat bilan o'qish, har bir so'zga e'tibor berish va mazmun yuzasidan fikr yuritish ko'nikmalari shakllantirilishi kerakligi ta'kidlanadi. Ijodiy topshiriqlar aynan shu maqsadga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda qiyosiy tahlil murakkab ilmiy shaklda emas, sodda va tushunarli ko'rinishda berilishi kerak. Masalan, ikki qahramonni solishtirish, yaxshi va yomon xatti-harakatni farqlash, ertak boshidagi va oxiridagi holatni taqqoslash kabi usullar bolalarda tahlil qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Bu usul kichik yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Menimcha, aynan shu metod bolaning matni yuzaki emas, mazmunli idrok etishiga yordam beradi. U voqealarni shunchaki ketma-ket eslab qolmaydi, balki ular orasidagi bog'lanishni tushunadi.

Boshlang'ich sinfda badiiy matn bilan ishlashda o'qituvchining roli hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchi matni tanlaydi, savollarni tuzadi, muhokama yo'nalishini belgilaydi, o'quvchini rag'batlantiradi va unga erkin fikr bildirish imkonini yaratadi. O'qituvchi juda ko'p gapirib yuborsa, bola mustaqil fikrlamay qoladi; umuman yo'naltirmasa, bola matn mohiyatiga yetolmaydi. Shu bois o'qituvchi rahbar ham, hamkor ham bo'la olishi kerak.

Boshlang'ich ta'limda matn ustida ishlash metodikasiga oid qo'llanmalarda ham o'qituvchining matn tanlash, tushuntirish, savol-topshiriqlarni to'g'ri berish va o'quvchilar faoliyatini boshqarishdagi roli muhimligi ko'rsatiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'limda badiiy matn bilan ishlash o'quvchilarning o'qish savodxonligi, nutqiy faolligi, estetik didi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishning muhim vositasidir. Ifodali o'qish, savol-javob, qayta hikoyalash, rollarga bo'lib o'qish, rasm asosida ishlash, ijodiy topshiriqlar va sodda qiyosiy tahlil kabi metodlar bu jarayonda eng samarali usullar hisoblanadi.

Badiiy matn bilan ishlashning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchining mahorati, to'g'ri tanlangan metodlar va o'quvchining yosh xususiyatlarini inobatga olishga bog'liq. Agar dars jarayoni qiziqarli, faol va mazmunli tashkil etilsa, o'quvchi badiiy matni nafaqat o'qiydi, balki uni his qiladi, anglaydi va undan hayotiy xulosa chiqara oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. **Ona tili o'qitish metodikasi.** Toshkent: Noshir, 2022.
2. Matchonov S. **Boshlang'ich sinflarda ona tili va uni o'qitish metodikasi.** Toshkent: Ishonchli hamkor, 2021.
3. G'afforova T., Nurullayeva Sh., Haydarova O. **O'qish kitobi va uni o'qitish metodikasi bo'yicha metodik tavsiyalar.** Toshkent, 2021.

Date: 29th April-2026

4. Mamaraximova N. I. Badiiy matn asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy tafakkurni shakllantirish metodikasi // ilmiy maqola, 2025.
5. Akramova S. R. Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida badiiy asarlar ustida ishlash tamoyillari // ilmiy maqola, 2024.
6. Haydarqulova M. Z. Boshlang'ich ta'limda matn ustida ishlashning maqsadi va amaliy ahamiyati // PEDAGOGS international research journal. 2025.
7. Ismatov S. R. Boshlang'ich sinflarda matn ustida ishlash orqali nutqni o'stirish metodik muammo sifatida // ilmiy maqola, 2024.
8. Ortiqboyevna U. S. Boshlang'ich sinflarda badiiy matn ustida ishlashning innovatsion usullari // ilmiy maqola, 2025.

